

Roger Costa Solé

Servei de Recerca i Protecció de la Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals
Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya
BARCELONA_CATALUNYA

Llicenciat en Geografia i Història, especialitat en Antropologia Social i Cultural, per la Universitat de Barcelona, treballa com a tècnic de patrimoni etnològic al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Ha investigat sobre el procés de folklorització del ball popular a Catalunya i ha escrit nombrosos articles divulgatius sobre antropologia i cultura popular. Forma part de la junta directiva de l'Associació Catalana de Professionals de l'Antropologia.

Rafel Folch Monclús

Servei de Recerca i Protecció de la Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals
Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya
BARCELONA_CATALUNYA

Llicenciat en Antropologia Social i Cultural amb Diploma d'Estudis Avançats per la Universitat Rovira i Virgili, el seu interès se centra en la idea d'utopia i les migracions i relacions entre allò que és urbà i allò que és rural, i en l'àmbit del patrimoni cultural. Treballa com a tècnic de patrimoni etnològic al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

El patrimoni cultural immaterial a Catalunya

Legislació, actualitat i reptes de futur

L'article pretén fer un retrat general de la situació actual del patrimoni immaterial a Catalunya. Interpreta, en primer lloc, el marc legislatiu que ha afectat el patrimoni immaterial català des de la reinstauració de la Generalitat al començament de la dècada de 1980 fins a l'actualitat. En paral·lel, explora l'impacte que ha tingut la legislació internacional sobre la catalana i el decalatge obert entre ambdues. Finalment, exposa diversos casos conflictius que il·lustren la complexitat del patrimoni cultural immaterial.

The article provides a general picture of the current situation of intangible heritage in Catalonia. Firstly it interprets the legislative framework that has affected Catalan intangible heritage since the restoration of the Catalan Government in the early 1980s to the present. In lockstep it explores the impact of international law on Catalan legislation and the time lag between them. Finally, it presents several controversial cases that illustrate the complexity of intangible cultural heritage.

Paraules clau: patrimoni immaterial, Catalunya, legislació, conflicte

Keywords: intangible heritage, Catalonia, legislation, conflict

La legislació sobre el patrimoni immaterial català: antecedents i actualitat

Les línies que segueixen pretenen resseguir la història del desplegament jurídic entorn del patrimoni cultural immaterial a Catalunya. Ultra una anàlisi de les lleis, de la terminologia emprada en la normativa desplegada i dels buits legals, ens atensem a la realitat de com s'hi ha dut a terme la identificació i la protecció del patrimoni cultural immaterial. Finalment, exposem alguns casos que il·lustren la dificultat intrínseca que presenten alguns elements del patrimoni cultural immaterial per al seu reconeixement i protecció efectius.

La legislació sobre el patrimoni immaterial a Catalunya

El primer antecedent legislatiu català relacionat amb el patrimoni cultural immaterial el trobem en el Decret 413/1983, de 30 de setembre, pel qual es regula la qualificació d'interès nacional de determinades manifestacions culturals. En essència, el que fa el decret és crear la qualificació de *fiesta tradicional d'interès nacional*. L'article primer

EL PRIMER ANTECEDENT LEGISLATIU CATALÀ RELACIONAT AMB EL PATRIMONI CULTURAL IMMATERIAL EL TROBEM EN EL DECRET 413/1983, DE 30 DE SETEMBRE, PEL QUAL ES REGULA LA QUALIFICACIÓ D'INTERÈS NACIONAL DE DETERMINADES MANIFESTACIONS CULTURALS

exposa que «podran ser declarades d'interès nacional les manifestacions culturals consistents en una representació concreta, que tinguin una continuïtat secular, unes dates de celebració periòdica i un local o un escenari determinats». Sense dir-ho, el decret equipara *manifestació cultural* amb el que la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial (2003) qualificarà com a «arts de l'espectacle» i «usos socials, rituals i actes festius», deixant de banda els altres àmbits, com ara les tècniques artesanals. En el mateix decret es declaren d'interès nacional les passions d'Esparreguera i d'Olesa de Montserrat, la processó de Verges i la Patum de Berga. S'inaugura així la que serà, com veurem, una confusió recurrent en la legislació i les polítiques culturals catalanes entre *patrimoni immaterial* i *fiesta* o *patrimoni festiu*.

El gran salt legislatiu a Catalunya té lloc deu anys després, amb l'aprovació de la Llei 2/1993, de foment i protecció de la cultura popular i tradicional i de l'associacionisme cultural, i de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català. Aquesta segona, en el preàmbul, explicita que «la Llei parteix d'un concepte ampli del patrimoni cultural de

Catalunya, que engloba el patrimoni moble, el patrimoni immoble i el patrimoni immaterial», i, a continuació, estableix «tres categories de protecció, comunes a béns mobles, immobles i immaterials: els béns culturals d'interès nacional, els béns catalogats i la resta de béns integrants de l'ampli concepte de patrimoni cultural». En aquest punt, la norma incorre en una contradicció, atès que el text desplega les categories i els mecanismes de protecció per als béns mobles i immobles, però no per als elements de caràcter immaterial, amb la qual cosa la intenció de protegir tots els elements per igual esdevé paper mullat. Després, l'article 1 defineix què s'entén per patrimoni cultural. En el seu punt 2 estableix que «el patrimoni cultural català és integrat per tots els béns mobles o immobles relacionats amb la història i la cultura de Catalunya que per llur valor històric, artístic, arquitectònic, arqueològic, paleontològic, etnològic, [...] mereixen una protecció i una defensa especials». En el punt 3 —significativament separat d'allò que recull el punt 2—, exposa que «*també fan part* del patrimoni cultural català els béns immaterials integrants de la cultura popular i tradicional i les particularitats lingüístiques, d'acord amb la Llei 2/1993, del 5 de març,

Mans de dona cosint un cabasset amb pauma. El Centre de Desenvolupament Rural - Museu de la Pauma de Mas de Barberans (Montsià) és un bon exemple de com posar la recerca i la documentació del patrimoni immaterial al servei de la recuperació patrimonial i el desenvolupament local. 2006. PEPA SUBIRATS

de foment i protecció de la cultura popular i tradicional i de l'associacionisme cultural». En virtut d'aquesta afirmació, s'equipara de manera objectiva *patrimoni immaterial* amb *cultura popular i tradicional*, una relació que *a priori* no hauria de ser automàtica, atès que, d'una banda, una cosa és el suport (moble, immoble, immaterial) i l'altra l'àmbit disciplinari o la *mirada* que es projecta sobre els elements patrimonialitzats i, d'una altra banda, l'associació discrecional que el patrimoni immaterial emana principalment de les cultures populars i la tradició és aleatòria, tot i que no és menys cert que la Convenció de 2003 també estableix aquesta equiparació sense gaires ambigüitats.

La Llei 2/1993 va en aquesta línia. Hom podria esperar una definició del patrimoni immaterial en la qual la cultura popular i/o tradicional tingués un pes específic, però no determinant; que almenys deixés una escletxa per a altres possibles manifestacions de la immaterialitat. Però passa justament a l'inrevés. El text diu, en la seva literalitat: «la cultura popular i tradicional inclou tot el que fa referència a les manifestacions culturals, tant materials com immaterials, com són les festes i els costums, la música i els instruments, els balls i les representacions, les tradicions festives, les creacions literàries, les tècniques i els oficis i totes les altres manifestacions que tenen caràcter popular i tradicional [...]». Atès que la Llei de patrimoni cultural català remet a aquesta altra llei per definir el *patrimoni immaterial*, la qüestió queda més o menys definida així: el patrimoni immaterial esdevé una de les formes en què es manifesta la cultura popular, i més concretament la cultura popular tradicional.

(1) El patrimoni immaterial *només* pot ser una de les cares de la cultura popular i tradicional, el seu correlat patrimonial.

La llei fa, no obstant, un pas endavant respecte a allò que s'establí en el Decret 413/1983. En l'article 5 defineix què és allò que a l'efecte de la llei s'entén per *patrimoni etnològic* mitjançant tres punts, un per als immobles, un per als mobles i l'altre per als immaterials. En aquest darrer, diu: «Les activitats, els coneixements i els altres ele-

ments immaterials que són expressió de tècniques, oficis o formes de vida tradicionals». Per primera vegada, tot i que tímidament, doncs, la legislació catalana especifica que àmbits diferents al festiu també poden ser considerats patrimoni cultural immaterial, de manera que s'avança en deu anys al que dirà la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial.

Val la pena que ens aturem aquí per fer una reflexió sobre la relació que s'estableix, per mor d'aquesta llei, entre conceptes com ara *patrimoni immaterial*, *cultura tradicional*, *associacionisme*, *folklore* i *amateurisme*. El nom mateix de la llei, «de foment de la cultura popular i tradicional i de l'associacionisme cultural» ja és prou eloqüent. En el preàmbul, s'explicita que «la Llei s'adreça principalment a: els diferents àmbits de la cultura tradicional catalana, com la música, el teatre amateur, el cinema amateur, la dansa, el folklore i les festes d'arrel tradicional; les entitats populars de cultura; les entitats que promouen l'estudi, la difusió i la conservació del patrimoni etnològic». S'estableix, doncs, una relació entre els àmbits de la cultura tradicional, les entitats que la sustenten —els *portadors*, en terminologia de gestió del patrimoni cultural immaterial— i les *entitats* amb capacitat per establir processos de patrimonialització del patrimoni etnològic.⁽²⁾ Això no revestiria més transcendència si no fos perquè consagra la separació —si no l'estigmatització— del patrimoni etnològic —i, per tant, del patrimoni immaterial— de la resta d'àmbits del patrimoni. Aquesta segregació es materialitza amb la creació del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana (CPCPTC) el mateix any 1993, organisme sense personalitat jurídica però independent de la Direcció General de Patrimoni Cultural.⁽³⁾ Des de 1993, *tots* els àmbits del patrimoni cultural català són gestionats des de la Direcció General de Patrimoni Cultural⁽⁴⁾ *excepte* el patrimoni etnològic —i, amb ell, també, l'immaterial—, amb criteris inspiradors diferents, com hem vist, i vinculats a entorns socioprofessionals en principi també diferents.

(1)

A més de reflectir determinats automatismes conceptuals, aquesta associació va poder representar un primer pas en el reconeixement de la capacitat de la cultura popular de generar també, a més dels grans corrents o períodes històrics i/o artístics, realitats dignes de ser patrimonialitzables, és a dir, realitats culturals valuoses.

(2)

Terme que, al seu torn, li conferia un vessant tècnic al de *cultura popular i tradicional*. Avui, el concepte de *patrimoni etnològic* ha estat pràcticament engolit pel de *patrimoni immaterial*.

(3)

L'abril de 2011, el CPCPTC adquireix categoria de direcció general; el juny de 2012 passa a anomenar-se Direcció General de Cultura Popular i Tradicional; i, des de gener de 2013, Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals.

(4)

Des de gener de 2013, amb la denominació de Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni.

HOM PODRIA ESPERAR UNA DEFINICIÓ DEL PATRIMONI IMMATERIAL EN LA QUAL LA CULTURA POPULAR I/O TRADICIONAL TINGUÉS UN PES ESPECÍFIC, PERÒ NO DETERMINANT; QUE ALMENYS DEIXÉS UNA ESCLETXA PER A ALTRES POSSIBLES MANIFESTACIONS DE LA IMMATERIALITAT

Recerca i protecció

Si bé és cert, com hem vist, que la llei estableix una relació entre entitats i associacions vinculades a la cultura popular —i, per tant, amb l'amateurisme—, no ho és menys el fet que reserva un paper rellevant a museus, universitats, arxius i biblioteques en els àmbits de l'estudi, la documentació, la conservació, i la difusió del patrimoni etnològic.

Des de la seva creació, el CPCPTC tingué organitzada la seva estructura interna en diverses àrees, una de les quals és la de recerca. Aquesta àrea, amb diferents noms, serà l'encarregada de gestionar l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC), el mandat de realització del qual queda recollit en l'article 5 de la Llei 2/1993. De bon principi es va concebre aquest inventari com una tasca de recerca que havien de dur a terme equips externs a la Generalitat. Museus, grups universitaris, associacions i altres grups de recerca van començar llavors a investigar sobre el *patrimoni etnològic*, una recerca que en bona part fou pura recerca antropològica a partir dels principals paràmetres teòrics i metodològics de la disciplina, sense obviar, evidentment, les aportacions dels altres àmbits de les ciències socials. La línia que separa allò que és immaterial del que és material és en molts casos difícil d'establir, fins i tot en aquelles recerques que *es limiten* a documentar col·leccions de béns mobles, fent bones les paraules de Javier Marcos (2010: 4) quan diu que «els béns culturals materials i immaterials no es poden dissociar [...]. De fet, els objectes materials són el resultat dels coneixements, les normes i els valors que prevalen en cada cultura i grup social. I tots, a la pràctica, incorporen sabers, tècniques i significats». (5) I així és com les documentacions de col·leccions en el marc de l'IPEC han posat sempre èmfasi en l'ús, la funció i el context d'utilització dels béns documentats, per sobre de llurs aspectes formals.

Des de 1994, quan s'enceta el recorregut de l'IPEC, comencen a elaborar-se fitxes que passen a nodrir aquest inventari. El 2013 n'hi havia més de 23.000, de les quals 3.884, gairebé un 19% del total, eren d'elements de

patrimoni immaterial. Dins d'aquest *patrimoni immaterial*, trobem un ampli espectre de fenòmens: balls (2.227)⁽⁶⁾ productes i receptes alimentàries (544), festes (485), activitats econòmiques (363) i jocs (265).

L'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, doncs, ha contemplat des del principi una àmplia gamma d'elements immaterials potencialment *patrimonialitzables*. La força d'aquest inventari rau en el fet que, a més que s'ha pretès incorporar sempre la dimensió processual de cada realitat estudiada, ha estat realitzat per experts en cada àmbit, de manera que les fitxes aporten —excepcions a banda— àmplies i contrastades informacions sobre cada element. La seva debilitat, la representativitat geogràfica. Això és així a causa del sistema de contractació de les recerques IPEC, un concurs públic que prioritza les millors propostes. Aquest procediment ha provocat que els equips de recerca emmarcats en entitats territorials amb una certa tradició en el camp de l'etnologia o l'antropologia hagin dut a terme àmplies recerques que han cobert tot el territori i diversos camps (economia, transformacions socials, etc.), o bé hagin accedit en diverses ocasions a recerques del seu àmbit territorial. Les mesures correctores introduïdes en els plecs de condicions dels contractes de recerca han contribuït a corregir aquesta tendència, tot i que el seu impacte ha estat limitat.⁽⁷⁾

I encara cal que es tingui en compte una altra debilitat: la manca de protecció dels elements inventariats. Com en la resta d'àmbits del patrimoni cultural català, l'inventari no atorga protecció jurídica als elements que en formen part. La inexistència d'una categoria de bé cultural d'interès nacional (BCIN) per als elements de caràcter immaterial fa impossible la protecció de qualsevol element inventariat d'aquestes característiques. El procediment de declaració de béns culturals d'interès local (BCIL) tampoc no contempla la possibilitat de declarar béns de caràcter immaterial, ni tan sols de caràcter mòbil, i redueix la competència municipal a la declaració de béns immobles. Tanmateix, l'ambigüitat del redactat de la llei ha provocat que algun ajuntament s'hagi plantejat la

(5)

Fragment traduït del castellà pels autors d'aquest article.

(6)

Els balls que figuren en la base de dades de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya provenen en realitat d'un inventari realitzat fora del marc de les recerques IPEC. Aquest inventari temàtic pretenia fonamentalment constatar la presència de balls tradicionals arreu de Catalunya més que no pas fer-ne una descripció exhaustiva, motiu pel qual la informació de què es disposa de cada ball és en general força escassa.

(7)

Fins al 2009 no es va contemplar en el plec de clàusules tècniques dels contractes de recerca l'«impacte de la investigació en l'àmbit territorial objecte d'estudi» com un dels punts per a l'avaluació dels projectes, un criteri que pretenia tendir a la diversificació de les àrees estudiades. Fins al 2010 no es va incloure un criteri encara més específic, el que afavoria els «territoris poc o gens estudiats per les recerques de l'inventari del patrimoni etnològic de Catalunya» realitzades fins a la data. Malgrat que aquests territoris apareixien especificats (Alt i Baix Penedès, Anoia, Bages, Garraf, Noguera, Segrià, Terra Alta, Vall d'Aran, Vallès Occidental), la pràctica inexistència d'entitats o equips en aquests indrets amb potencial per endegar una recerca etnològica feia difícil que en sorgissin propostes. D'altra banda, des de 2007 l'Institut Ramon Muntaner coorganitza presentacions de l'IPEC en territoris amb poca o nul·la recerca etnològica junt amb l'equip tècnic del Servei de Recerca i Protecció de la Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals.

possibilitat de declarar elements immaterials propis del seu municipi per aquesta via.⁽⁸⁾ Aquest buit legal ha comportat paradoxes com ara que determinats elements inscrits a la Llista Representativa del Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat (LRPCIH) de la UNESCO com a propis de Catalunya no gaudeixen de mesures de protecció legal a Catalunya. És el cas de la festa de la Patum de Berga i dels castells –activitat inscrita a la LRPCIH el 2010 i que figura en l’Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya–, que no gaudeixen de cap protecció assimilable a la d’un BCIN. Hom pot pressuposar que la força intrínseca d’un reconeixement i una declaració per una institució com la UNESCO ja comporta en ella mateixa una certa protecció; si més no, un cert impuls per a la seva continuïtat.

La protecció del patrimoni festiu català

L'àmbit festiu té una tradició pròpia de reconeixement que a Espanya es remunta a 1965, data de les primeres declaracions de festes d'interès turístic segons els criteris que s'havien establert un any abans en l'ordre de creació d'aquesta «denominació honorífica»⁽⁹⁾. Potser per això el patrimoni festiu a l'Estat espanyol en general, i a Catalunya en particular, ha gaudit d'un ampli desplegament normatiu, que contrasta amb el de la resta del patrimoni immaterial. La Llei 2/1993 ja pre-

veu en l'article 6 la declaració de festes d'interès nacional per part del Govern i també que aquest vetllí «per la protecció i la promoció adequada» d'aquestes festes «i per la conservació de llurs elements essencials». En virtut del mandat d'aquest article, al ja esmentat Decret 413/1983 el va seguir el 319/1994 –només un any després de l'aprovació de la Llei marc–, el qual concretava els requisits que havien de complir les celebracions per poder ser declarades festes tradicionals d'interès nacional i en regulava el procediment de declaració. Vint-i-set festes van ser declarades mitjançant aquest procediment al llarg dels anys següents. Dotze anys després, el Decret 389/2006 del patrimoni festiu de Catalunya desenvolupava el contingut d'aquest decret i, al seu torn, derogava l'anterior.

El decret de 2006 té per objectiu la creació del Catàleg del Patrimoni Festiu de Catalunya, i preveu el reconeixement de la rellevància especial d'algunes festes i elements festius a través d'un seguit de categories: festa popular d'interès cultural, festa tradicional d'interès nacional, element festiu tradicional d'interès nacional, festa patrimonial d'interès nacional i element festiu patrimonial d'interès nacional. Cinquanta-una festes han rebut reconeixement per una o varies de les categories que preveu la llei; entre aquestes festes, figuren les declarades en virtut dels decrets anteriors.

(8)

És el cas de l'Ajuntament de Montgat amb la subhasta cantada del peix que se celebra diàriament en aquesta localitat del Maresme. L'Ajuntament la va declarar «bé patrimonial d'interès cultural» l'any 2012.

(9)

La primera celebració catalana reconeguda amb aquest distintiu fou el Corpus Christi de Sitges, l'any 1965 (Resolució de 20 de febrer de 1965, publicada al BOE núm. 55, de 5 de març de 1965, p. 3392).

Les festes tradicionals es consideren generalment un dels principals àmbits dels quals es nodreix el patrimoni immaterial. Imatge del Ball del Drac durant les festes de la Mare de Déu del Claustre de Solsona, 2006. MARC TRILLA

La creació d'aquest Catàleg ha suposat a la pràctica la implementació d'un inventari a part de la resta del patrimoni immaterial. El decret pretén remarcar la filiació entre món festiu, tradició i patrimoni immaterial, i en el preàmbul cita l'article 1.3 de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, pel qual s'estableix que «formen part d'aquest patrimoni els béns immaterials integrants de la cultura popular i tradicional». S'observa clarament, doncs, que malgrat que la llei catalana preveu a nivell teòric la protecció de tot el seu patrimoni immaterial, el desplegament normatiu incideix molt més en uns camps (el món de la festa) que no pas en uns altres, per la qual cosa deixa coixa la protecció d'un ampli ventall d'elements de caràcter immaterial i contribueix —al nostre entendre— a la confusió conceptual entre patrimoni festiu, immaterial, etnològic, i cultura popular i tradicional.

Les zones d'interès etnològic i els espais patrimonials

Ja hem esmentat amb anterioritat l'estret lligam que hi ha entre el patrimoni immaterial i el material, lligam que es deriva de la relació que a la pràctica existeix entre la producció material i la producció simbòlica d'una cultura. En aquest sentit, val la pena explorar el vincle que existeix tant a la teoria com a la pràctica entre allò que és immaterial i allò que és material en el camp de la protecció del patrimoni etnològic a Catalunya. La Llei 9/1993 estableix la zona d'interès etnològic (ZIE) com una de les categories de BCIN, i la defineix com el «conjunt de vestigis, que poden incloure intervencions en el paisatge natural, edificis i instal·lacions, que contenen en llur si elements constitutius del patrimoni etnològic de Catalunya». La llei preveu només una categoria de protecció específica, les ZIE, per al patrimoni etnològic, referida no a tot allò que és material, sinó exclusivament als béns immobles.⁽¹⁰⁾ Ens hem de remetre a la Llei 2/1993 per descobrir quins tipus d'immobles són susceptibles de ser protegits per aquesta categoria: «Els immobles i les instal·lacions emprats consuetudinàriament a Catalunya les característiques arquitectòniques dels quals siguin representatives de formes tradicionals». L'expressió *formes*

tradicionals és una mica ambigua, fet que dificulta la comprensió del sentit de la frase. A què es refereix quan diu *formes*: a aspectes purament formals dels béns mobles o immobles, o a *formes de vida*? Creiem que no som gaire agosarats si interpretem que aquesta segona accepció és la que pretén reflectir el text. Des d'aquest punt de vista, doncs, els béns susceptibles de ser declarats BCIN en la categoria de ZIE només ho són en la mesura que han esdevingut testimonis d'un o diversos factors de caràcter immaterial. Són, en altres paraules, *receptacles de memòria*.

Aquest és el punt de vista des del qual s'han justificat les declaracions de BCIN-ZIE del barri de les Adoberies de Vic i dels deu elements ubicats al massís de les Gavarres. No ho són per la seva bellesa formal, sinó per la seva qualitat de testimonis físics de la memòria d'una activitat que ha estat significativa per a una comunitat. El treball de la pell a Vic, per exemple, ha estat una activitat que ha implicat a milers de persones al llarg dels segles, que ha donat peu a unes determinades formes de vida que amb el temps han esdevingut emblemàtiques per a aquesta població. Per la seva part, la protecció de tres molins, dues mines, dos pous de glaç, un forn de calç, una rajoleria, una font i un sistema hidràulic vinculat a una explotació agropecuària a les Gavarres no fa més que aportar una panoràmica de la diversitat de formes d'explotació del medi que han tingut lloc de manera tradicional en aquest entorn. En tots els casos, és allò que és immaterial el que confereix entitat a allò que és material.

La normativa paisatgística i el patrimoni immaterial

Un altre àmbit que al llarg de les darreres dècades s'ha configurat com un camp destacable de producció patrimonial és tot allò que envolta i acompanya el concepte de paisatge més enllà de l'estricta planificació territorial i la protecció del medi ambient. La Llei de paisatge de Catalunya⁽¹¹⁾ defineix el paisatge com «un patrimoni ambiental, cultural, social i històric que influeix en la qualitat de vida dels ciutadans», i més endavant queda especificat com «una àrea, tal

(10)

La llei també preveu que els béns mobles puguin ser declarats d'interès nacional «singularment o com a col·lecció». Fins a la data, tanmateix, cap bé moble no ha rebut la distinció de bé cultural d'interès nacional pels seus valors etnològics.

(11)

Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge. És interessant assenyalar que la llei es redactà i aprovà en un moment de gran fervor constructiu i urbanístic, fervor que ha comportat la desaparició o la dràstica transformació de part de la diversitat paisatgística de Catalunya en favor de paisatges homogenis intensament urbanitzats.

**L'ÀMBIT FESTIU
TÉ UNA TRADICIÓ
PRÒPIA DE
RECONeixEMENT
QUE A ESPANYA
ES REMUNTA A
1965, DATA DE
LES PRIMERES
DECLARACIONS
DE FESTES
D'INTERÈS
TURÍSTIC SEGONS
ELS CRITERIS
QUE S'HAVIEN
ESTABLERT
UN ANY ABANS
EN L'ORDRE
DE CREACIÓ
D'AQUESTA
«DENOMINACIÓ
HONORÍFICA»**

com la percepció col·lectiva, el caràcter de la qual és el resultat de la interacció de factors naturals i humans». La llei preveu la realització dels catàlegs i cartes de paisatge com a eines d'anàlisi i descripció dels valors paisatgístics de Catalunya, i de gestió i ordenació d'aquests valors. És important destacar aquí el paper clau que té la percepció del grup en la composició d'un determinat paisatge, fet que ens indica que el que identifiquem com a paisatge és el resultat d'una construcció o d'un consens cultural i és en i per aquest procés de singularitat i subjectivació que «apareix com una peça clau del capital cultural local a ser preservat en forma de patrimoni» (Carbonell, 2010: 232).

És, doncs, en el context actual d'auge dels processos de patrimonialització —i també per una tendència a l'alça d'aproximar els valors naturals i culturals d'un mateix indret— que es considera el paisatge com l'espai on conflueix o empremta la producció cultural d'una societat en relació permanent amb el seu medi circumdant, i és, per tant, fruit d'aquesta interrelació que els espais poden ser patrimonialitzables per llurs valors tant ètics

(espais carregats de memòria) com estètics, és a dir, en definitiva per valors intangibles. Des d'aquesta perspectiva, el patrimoni immaterial d'un espai és un compendi de valors culturals que queden reflectits i retinguts en un determinat paisatge humà o natural. La xarxa Europarc-Espanya, que agrupa tots els parcs naturals de l'Estat espanyol, publicà l'any 2012 un manual d'anàlisi i d'orientacions per incorporar, o fer emergir—segons aquest manual— el patrimoni immaterial inherent als valors paisatgístics, culturals i espirituals de les àrees naturals protegides.⁽¹²⁾ Aquesta xarxa de parcs naturals fa un ús del concepte de patrimoni immaterial plenament associat a l'existència d'un *patrimoni espiritual*, un patrimoni forjat històricament i que reuneix un conjunt de qualitats de signe estètic i espiritual residents en unes determinades àrees naturals. A Catalunya, per exemple, i segons el manual d'Europarc-Espanya, la muntanya de Montserrat i la serralada del Montsant serien contextos on aquest vincle entre patrimoni immaterial, paisatge i valors espirituals, entre espectacle natural i vida contemplativa, és especialment evident i perceptible.

(12)

Mallarach, J. M. (et al.)
El patrimonio inmaterial: valores espirituales y inmateriales. Manual para su incorporación en las áreas protegidas.
(Vegeu bibliografia)

Cuita de rajols l'octubre de 2011 a la rajoleria de Can Frigola, declarada bé cultural d'interès nacional en la categoria de zona d'interès etnològic junt amb altres nou elements del massís de les Gavarres.

ORIOL GRANYSER

En tot cas, i tenint en compte que el paisatge és, doncs, el resultat d'un procés relacional entre elements naturals i culturals, elements objectius i subjectius, és important ressaltar que aquest és un àmbit cada cop més present tant en les aproximacions teòriques sobre la cultura com en les polítiques de gestió patrimonial, i moltes legislacions sobre patrimoni cultural, tant en l'àmbit de les comunitats autònomes de l'Estat espanyol com en l'internacional, així ho han recollit, establint figures de protecció per allò que s'anomena, segons el text, «indrets», «llocs», «àrees» o «paisatges culturals».⁽¹³⁾ En la legislació catalana, el que actualment s'aproximaria més a aquest tipus de figura patrimonial serien la ja esmentada zona d'interès etnològic o el lloc històric. Aquest últim l'estableix la Llei 9/1993 com una de les tipologies en què s'estructuren els BCIN i el defineix com el «paratge natural on es produeix un agrupament de béns immobles que fan part d'una unitat coherent per raons històriques i culturals a la qual es vinculen esdeveniments o records del passat, o que contenen obres de l'home amb valors històrics o tècnics».

A manera de conclusió parcial, podem afirmar que, més enllà de la recent Llei de paisatge, la resta de la normativa i les disposicions en matèria cultural posen de manifest una certa barreja conceptual, si no un batibull conceptual, que obstaculitza la presa en consideració dels processos socials com a productors o generadors de manifestacions patrimonials, més enllà de percebre's com a mers acompanyants de creacions materials de gran valor o com a residus d'una certa tradició idealitzada o invocada.

El patrimoni immaterial a nivell local: els BCIL i els mapes de patrimoni cultural

En aquest apartat, farem una aproximació als criteris de definició, identificació i gestió del patrimoni cultural immaterial a escala local i comarcal—els primers nivells d'identificació i gestió i els més propers a la realitat social—que es deriven del desplegament de la legislació catalana actual de contingut patrimonial, especialment la Llei 9/1993, i també de la legislació en matèria d'urbanisme i, més

recentment, com ja hem dit, de la Llei del paisatge. Aquest breu repàs permet posar en relleu el fet que la manca d'una normativa que reculli de manera explícita les manifestacions de patrimoni immaterial, que les defineixi en la seva diversitat i dinamisme i que les situï en peu d'igualtat respecte al patrimoni material, tot establint-ne un règim clar i efectiu de protecció, suscita, en part, la profusió inconnexa i dispersa de programes d'identificació, classificació i actuació mancats d'uns criteris comuns, que van poc més enllà de la caracterització clàssica de les manifestacions socials susceptibles de formar-ne part a partir de la noció de tradició i, per tant, com tot allò que està vinculat amb manifestacions i formes de vida definides com a tradicionals. De fet, això és en part resultat de l'evident retard que acumula el patrimoni immaterial respecte a la resta de patrimonis històricament més consolidats, i, probablement per aquesta mateixa tardança, la seva incorporació al món de les polítiques culturals s'ha dut a terme sota l'ombra del patrimoni *il·lustrat* caracteritzat en els béns mobles artístics i els immobles arquitectònics i arqueològics.

La Llei 9/1993 estableix un règim de protecció dels béns culturals d'un rang inferior a la màxima categoria de protecció establerta en els BCIN. Aquesta segona categoria es configura a partir dels béns culturals d'interès local (BCIL) més un catàleg general de béns mobles (n'és una categoria el patrimoni etnològic moble), i ambdues donen lloc al que la llei estableix com a Catàleg del Patrimoni Cultural Català. La competència per a la declaració dels BCIL correspon a les administracions locals (ajuntaments i consells comarcals). Com hem vist abans, els ens locals amb competència per a la declaració de BCIL (ajuntament, per a municipis de més de 5.000 habitants; consell comarcal, per als que tenen menys població) només poden declarar béns immobles, com es desprèn del fet que la llei només fa referència al procediment de declaració per aquestes institucions en l'article 17, sobre catalogació de béns immobles. Després, el Catàleg—que, recordem-ho, també ho és dels béns mobles—organitza els béns segons aquesta

(13)

Vegeu la comunicació d'Agustí Andreu, del 2010, que porta per títol *La institucionalització del patrimoni etnològic en les lleis de patrimoni cultural de l'Estat espanyol i de les Comunitats Autònomes: problemes de definició i classificació*. (Vegeu bibliografia). Consulteu al respecte, també, per exemple, la European Landscape Convention, aprovada l'any 2000 a Florència, o bé la recent llei de patrimoni cultural del Quebec que entre altres reconeix i protegeix les figures de paisatge cultural patrimonial i la de lloc patrimonial: <http://ves.cat/kqy6>

divisió tipològica: patrimoni arquitectònic, artístic, bibliogràfic, científic, documental, etnològic, històric, industrial, paleontològic i tècnic. Ja hem tractat amb anterioritat el fet que, a la pràctica, els BCIL relacionats amb el patrimoni immaterial són pràcticament inexistent.

D'altra banda, la normativa vigent en matèria urbanística dissenya línies d'actuació que incideixen en l'actual consideració i gestió del patrimoni cultural a escala municipal.⁽¹⁴⁾ En el marc dels planejaments urbanístics, els municipis han d'elaborar el seu catàleg de béns culturals com una part del conjunt de la documentació dels plans d'ordenació urbanística municipal (POUM). Mitjançant aquest catàleg, l'objectiu del qual no és altre que la identificació i l'establiment de mesures urbanístiques de preservació dels elements culturals acreditats com a valuosos, el POUM pot preveure, o no, la formulació d'un pla especial de protecció. Per tal d'aportar suggeriments per a la consideració dels elements culturals en els planejaments urbanístics, però sobretot per a la recollida exhaustiva de dades sobre el patrimoni cultural i natural de cada municipi en concret i la seva valoració, la Diputació de Barcelona, a través de l'Oficina de Patrimoni Cultu-

ral, porta a terme el programa de realització de mapes de patrimoni cultural per a tots aquells municipis que ho sol·licitin. Aquest programa ordena el patrimoni a partir de la classificació següent: patrimoni immoble, moble, documental, natural i immaterial; alhora, aquest darrer està compostat per les manifestacions festives, les tècniques artesanals, la tradició oral, la música i la dansa, i el costumari propi o inherent a una població o un municipi. En aquests mapes, i dins la categoria de patrimoni immaterial, hi poden conviure manifestacions tan diverses com ara les festes majors i altres tipus de celebracions festives (de fet, el món de la festa és el dominant), les músiques vinculades a aquestes, goigs, balls, aplecs, coneixements artesanals, i una gran diversitat d'elements aplegats en la categoria de «costumari», com ara remeis mèdics populars, creences o pràctiques diverses gairebé desaparegudes, o activitats econòmiques i llurs coneixements associats ja pràcticament en desús. Tret de les activitats de caire festiu, que gaudeixen actualment i arreu d'una gran vitalitat, bona part del conjunt dels elements immaterials recollits en aquests mapes patrimonials acostumen a ser esdeveniments, creences o pràctiques culturals ja desaparegudes o sotmeses a un procés clar de declivi social.

(14)

Vegeu l'article 59 del Text refós de la Llei d'urbanisme consolidat amb les modificacions introduïdes per la Llei 3/2012, de 22 de febrer, de modificació del Text refós aprovat pel Decret legislatiu 1/2010, de 3 d'agost, i per la Llei 7/2011, de 27 de juliol, de mesures fiscals i financeres.

El paisatge, en la seva doble dimensió natural i cultural, és actualment un dels gran àmbits de producció patrimonial. En la imatge, paisatge de la comarca del Segrià, amb el canal de Serós en primer pla i la plana de Lleida al fons. 2013.

RAFAEL FOLCH MONCLÚS

En aquest sentit, el febrer de 2013 el Departament de Cultura i el Departament de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya van elaborar conjuntament un document que porta per títol *Directrius de contingut pels catàlegs de béns protegits i plans especials de protecció*, un text extens i exhaustiu plantejat com una guia de consideracions i directrius, teòriques i pràctiques, sobre la gestió municipal del patrimoni cultural i, per tant, com una eina per facilitar la realització dels catàlegs de béns culturals. El document estableix cinc modalitats tipològiques de possibles béns per considerar: arquitectònics; arqueològics-paleontològics; socioculturals i etnològics; naturals; i ambientals/paisatgístics. La tipologia *sociocultural i etnològica* queda definida com: elements i indrets d'interès sociocultural de la memòria històrica; zones d'interès etnològic; i llocs de transformació urbana, com són camins, fonts, pous, basses i/o pantans. Doncs bé, aquí es veu també clarament la influència del pes i el volum de la matèria física en l'elaboració de pautes de descripció del patrimoni cultural, tot i que apunta algunes consideracions interessants, sense arribar a desplegar-les del tot: la importància dels llocs amb una gran densitat de memòria col·lectiva i els indrets en procés de transformació urbana.

En general, i resumint tot el que s'ha exposat fins ara, aquests tipus d'enfocaments i la profusió d'iniciatives patrimonials separades entre si, amb la seva profusió paral·lela i confusa —de vegades fins i tot incoherent— de conceptes i tipologies de béns i elements, ens permeten, en primer lloc, copsar la dificultat existent avui en dia de considerar el patrimoni immaterial (tret potser, com s'ha dit, del món festiu) com quelcom actual, viu i no necessàriament vinculat a un passat en vies pràcticament d'extinció o de caire estrictament tradicional, un cop ja no té cap funció útil més que la de connotar una certa idea de tradició. I, en segon lloc, ens remeten a la necessitat de clarificar i simplificar el paisatge patrimonial actual establint un marc d'interpretació i d'aplicació normatiu clar a partir de l'eix central que formen les dues dimensions principals d'un mateix bé o element cultural: allò que és material i allò que és immaterial.

El dinamisme i la conflictivitat del patrimoni immaterial: una realitat difícil de legislar

A partir de les recerques d'experts, de la percepció dels seus portadors o del consens general, el fet és que en els darrers anys hi ha hagut a Catalunya una eclosió del nombre d'elements immaterials percebuts com a part del patrimoni cultural propi.⁽¹⁵⁾ En són exemples clars la Patum de Berga o els castells (torres humanes), reconeguts ambdós a nivell internacional, com ja hem vist abans. Hi ha altres elements que pugnen per rebre un reconeixement de rang nacional o local, però que topen amb dificultats característiques del patrimoni immaterial. Ens referim a aquelles activitats tradicionals relacionades amb l'alimentació que, malgrat tenir en alguns casos una tradició almenys centenària, xoquen amb la legislació actual en matèria de sanitat; a aquelles manifestacions festives que són *a priori* poc respectuoses amb els drets dels animals, tal com estan estipulats en l'actualitat; o a les activitats econòmiques tradicionals que tenen lloc en espais que gaudeixen d'algun tipus de protecció mediambiental. Les ratlles que segueixen s'endinsen en alguns casos concrets d'aquesta mena, atès que són els que presenten un repte més gran a l'hora de poder ser legislat, i que il·lustren la naturalesa dinàmica i de vegades conflictiva d'un patrimoni viu i en moviment com és el patrimoni cultural immaterial.

Les festes amb bous a Catalunya: tradició, identitat i drets dels animals

El cas de les festes amb bous a Catalunya és particularment interessant perquè sintetitza en un sol fenomen diversos aspectes que caracteritzen el patrimoni cultural immaterial en general, i el català en particular: es tracta d'un patrimoni festiu percebut com a tal per una comunitat, que està legislat, i que presenta aspectes conflictius relatius tant a la identitat de la comunitat com a la legislació d'altres camps.

Des de 2010 la celebració de festes amb bous a Catalunya està regulada per la Llei 34/2010, d'1 d'octubre.⁽¹⁶⁾ Una primera consideració: enlloc d'aquesta llei es fa esment a la Llei 2/1993 ni a la 9/1993, ni es fa ús en cap cas de la paraula *patrimoni*. En comptes

(15)

Eclosió que, com s'ha esmentat, no ha anat acompanyada, de moment, d'un augment dels processos de protecció jurídica d'aquests elements o d'una revisió a fons i adaptació a aquesta nova realitat de la normativa jurídica existent sobre patrimoni cultural.

(16)

Aquesta llei va derogar la Resolució de 12 de maig de 1989 sobre espectacles i festes tradicionals amb bous, correbous (DOGC núm. 1145, 22 de maig de 1989, p. 2197).

COPSAR LA DIFICULTAT EXISTENT AVUI EN DIA DE CONSIDERAR EL PATRIMONI IMMATERIAL (TRET POTSER, COM S'HA DIT, DEL MÓN FESTIU) COM QUELCOM ACTUAL, VIU I NO NECESSÀRIAMENT VINCULAT A UN PASSAT EN VIES PRÀCTICAMENT D'EXTINCIÓ O DE CAIRE ERICTAMENT TRADICIONAL

d'això, el preàmbul deixa clar que «el marc legal d'aquesta festa és el Decret legislatiu 2/2008, [...], pel qual s'aprova el text refós de la Llei de protecció dels animals». Parla, això sí, de «festa», i més concretament, de «festa tradicional», i estableix entre els seus tres eixos bàsics «el respecte i la protecció de la festa». No deixa de ser significativa, tanmateix, aquesta desconexió tècnica i conceptual amb les lleis que regulen el patrimoni cultural català. El redactat posa molta cura a definir què s'entén per «festes tradicionals amb bous» i, sobretot, a establir quins poden considerar-se «municipis amb tradició», atès que «només es poden autoritzar en les localitats i les dates en què tradicionalment s'han celebrat». Posteriorment, el Decret 156/2013 aprovava el reglament de desplegament de la llei a proposta del Departament d'Interior, competent en matèria d'«espectacles públics». L'objecte del reglament és «garantir els drets, els interessos i la seguretat de les persones [...], com també la protecció dels animals [...]», obviant qualsevol referència a la protecció de la festa en si, i reduint la qüestió a un problema d'ordre públic.

La llei i el reglament, doncs, posen més èmfasi en la defensa de les persones i la seva seguretat que no en la seva qualitat de patrimoni cultural. La limitació de la possibilitat de celebrar la festa als municipis amb tradició convida a la reflexió: per una banda, s'atorga reconeixement *de facto* a aquest patrimoni festiu tot i que la terminologia emprada no és gaire explícita en aquest sentit, mentre que, per l'altra, se n'intenta evitar la proliferació restringint els indrets on pot arribar a autoritzar-se la celebració a l'àrea geogràfica on *tradicionalment* s'ha celebrat. És una prova de la incomoditat que generen alguns elements del patrimoni immaterial: per una part, la comunitat implicada els percep com a patrimoni propi –en aquest cas, moltes poblacions de les Terres de l'Ebre, tot i que exclusivament– mentre que, per l'altra, presenta unes característiques que s'ajusten malament als consensos actuals sobre determinats fenòmens, com poden ser el benestar animal, o a una determinada visió de Catalunya i la seva cultura. En aquest segon sentit, la incomoditat pot ser doble: d'una banda, xoca amb la visió de la Cata-

lunya assenyada, assentada sobre els mites del Noucentisme i de la Catalunya Vella; de l'altra, la connexió evident que molta gent estableix entre els braus i l'espanyolitat, una relació que no sembla que hagi d'agradar gaire al nacionalisme hegemònic i que, de fet, molta gent considera que ha estat determinant a l'hora de prohibir les corrides de toros amb mort de l'animal a Catalunya,⁽¹⁷⁾ tot i que el govern de la Generalitat sempre ho ha negat.

Alimentació tradicional i patrimoni immaterial, o com es pot saltar la paret de la legislació sanitària

Un dels camps més prolífics a l'hora de generar elements susceptibles de ser percebuts com a patrimoni cultural propi és el de la gastronomia, la cuina o, més en general, l'alimentació. N'és una mostra la inclusió singular de la cuina i la gastronomia en la Llei 3/1993 l'any 2011, justificada pel fet que «la societat catalana ha estat protagonista d'una evolució cultural» en aquests camps «que l'ha dut a concebre-les com a part del seu patrimoni immaterial». És, certament, un àmbit cada cop més percebut com a part d'un patrimoni cultural singular, tant aquí com arreu del món,⁽¹⁸⁾ però també un camp polèmic, atès que les pràctiques tradicionals de caça/pesca/recol·lecció, transformació i distribució sovint topen amb la legislació actual, molt restrictiva sobretot en l'aspecte sanitari. Marc Jacobs, director del Flemish Interface for Cultural Heritage, és un dels experts que ha cridat l'atenció sobre aquesta qüestió en el cas de la cervesa tradicional belga, un producte percebut clarament com a patrimoni cultural propi però la producció del qual topa en l'actualitat amb la legislació sanitària.⁽¹⁹⁾

A Catalunya s'han donat dos casos d'elements que han estat reivindicats com a patrimoni cultural immaterial però que, deixant de banda el buit legal abans comentat, han topat amb la legislació relativa a la sanitat, a la producció i a la distribució de productes alimentaris: es tracta de la producció tradicional de vi a Calonge i Vall-llobrega i la subhasta cantada del peix a Montgat.

Calonge i Vall-llobrega (Baix Empordà) són de les poques poblacions catalanes les

(17)

La prohibició queda recollida en la Llei 28/2010, de 3 d'agost, de modificació de l'article 6 del Text refós de la Llei de protecció dels animals, aprovat pel Decret legislatiu 2/2008.

(18)

En són els exemples més clars la inclusió en un mateix any (2010) en la LRPCIH de la cuina tradicional mexicana, la cuina gastronòmica dels francesos i la dieta mediterrània.

(19)

Exposició oral realitzada en el marc de la seva intervenció en el col·loqui «Patrimoni cultural immaterial i desenvolupament sostenible», el 10 de juliol de 2012, a Barcelona.

ENS REMETEN A LA NECESSITAT DE CLARIFICAR I SIMPLIFICAR EL PAISATGE PATRIMONIAL ACTUAL ESTABLINT UN MARC D'INTERPRETACIÓ I D'APLICACIÓ NORMATIU CLAR A PARTIR DE L'EIX CENTRAL QUE FORMEN LES DUES DIMENSIONS PRINCIPALS D'UN MATEIX BÉ O ELEMENT CULTURAL: ALLÒ QUE ÉS MATERIAL I ALLÒ QUE ÉS IMMATERIAL

masies de les quals continuen elaborant el vi de pagès de manera similar com tradicionalment s'havia produït, alhora que continuen utilitzant sistemes de comercialització diferents o anteriors als sistemes actuals propis d'una economia de mercat a gran escala. Aquesta producció topa, però, amb la legislació sobre denominacions d'origen (DO), tendent a l'homogeneïtzació dels productes i a la seva adaptació als gustos i modes dels consumidors. Això ha comportat la generalització arreu de ceps estrangers amb molt prestigi, en detriment de les varietats locals, o la variació en el mètode d'envelliment, que avui passa en general per la utilització de bótes noves de roure, que confereixen als vins un gust característic que fins ara no tenien. A banda dels reglaments imposats per les DO, la reglamentació sanitària obliga a realitzar unes inversions que no són assumibles per molts d'aquests petits productors, o que passaria per renunciar a una de les característiques que fan interessant aquest mode de producció: que el pagès controla tot el procés, des del conreu del camp a la venda directa, passant per la producció i l'emmagatzematge del vi. La normativa sobre condicions exigibles a indústries envasadores també afecta, per tant, a la producció del vi

tal com el fan a Calonge i Vall-llobrega, i no fa més que redundar en una lògica industrial que no té res a veure amb la dels pagesos d'aquesta zona.

La subhasta del peix o *rotllo* de Montgat (Maresme) és la reminiscència del mecanisme tradicional de comercialització del peix, la venda directa a veu, habitual fins a la dècada de 1970. En l'actualitat, constitueix un cas únic de subhasta no realitzada en una llotja amb concessió administrativa de l'Estat, sinó en un espai perifèric de la vila mantingut per la confraria i els mateixos pescadors. Entre altres característiques que la singularitzen i que l'apropen al cas anterior, es troba el fet que el pescador ven directament al client final, sense la intervenció d'intermediaris. L'estudi d'aquesta activitat va merèixer el finançament d'una recerca IPEC-Documentació entre els anys 2010 i 2011.

El principal problema que troba aquesta activitat a l'hora rebre una protecció efectiva és, senzillament, que la llotja de Montgat no compleix bona part de les mesures establertes per Sanitat. En l'actualitat, es tracta d'una activitat tolerada pel sector i ben vista per

Barca de pesca artesanal de l'Estartit i barca de lleure a prop de la costa del Montgrí, amb les illes Medes al fons. 2010. BEGOÑA VENDRELL SIMÓN

l'Ajuntament, que ha dut a terme tots els esforços possibles per a atorgar-li el màxim nivell de reconeixement patrimonial de caràcter local. Com moltes altres manifestacions culturals immaterials percebudes com a patrimoni propi per una comunitat, aquesta té un caràcter més aviat marginal. Aquesta marginalitat és la que li permet sobreviure car, com observen els autors de la recerca IPEC «La subhasta cantada de Montgat», si el volum de negoci gestionat a Montgat arribés a un nivell important, és molt probable que altres sectors professionals discutissin la situació legal de la llotja, tal com va passar a Badalona (Aleixandri *et al.*, 2011a: 37).

Activitats econòmiques tradicionals enfront de protecció mediambiental

Un altre camp abonat al conflicte per al patrimoni immaterial és el de les activitats econòmiques que s'han dut a terme de forma consuetudinària dins les àrees que recentment han estat objecte de protecció mediambiental. En aquest cas, sembla que no és tant la lletra ni l'esperit de la llei, sinó la seva implementació el que genera els conflictes entre el que podríem anomenar la visió naturalista i la culturalista del paisatge.

Al voltant d'aquest fenomen ha sorgit tota una línia de recerca especialitzada en l'àmbit de l'antropologia, que també ha trobat el seu reflex a Catalunya. Tres recerques etnològiques dutes a terme els anys 2005 i 2012 han tret a la llum conflictes d'aquesta naturalesa en dues zones que gaudeixen d'una o diverses figures de protecció mediambiental: el Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter (PNMIMBT); i els indrets del Pallars Sobirà afectats per plans d'espais d'interès natural, el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, i el Parc Natural de l'Alt Pirineu.

Begoña Vendrell, amb la seva recerca sobre la pesca, el coneixement ecològic i tradicional i la patrimonialització de la natura a les illes Medes, ha explicat com la progressiva regulació de les activitats permeses en aquests illots s'ha fet pensant en l'ordenació de l'espai per establir-ne les regulacions i els

usos turístics i comercials, i bandejant *de facto* l'opinió dels pescadors: «[...] ni la creació de l'APIM [Àrea Protegida de les Illes Medes] ni la seva gestió van ser plantejades com a instruments que poguessin ajudar realment al desenvolupament de la població local vinculada a l'activitat pesquera professional. És més, el sector de pesca professional és percebut com un sector marginal, i gairebé sense relació amb les activitats que poden desenvolupar-se a l'àrea protegida. S'estableixen, dins d'aquesta amalgama de representants, relacions asimètriques de poder en els processos de presa de decisions que [...] fan que la proposta de nous projectes o actuacions no referents a les activitats turístiques estigui gairebé impedita» (Vendrell, 2012: 230).

En el cas de la pesca a les illes Medes, sembla que el conflicte ve d'un xoc d'interessos, d'un xoc de legitimitats si es vol, o d'un xoc d'hegemonies: sectors econòmics emergents enfront de sectors econòmics en declivi. Aquí la marginalitat, a diferència del cas de Montgat, juga en contra de la supervivència d'un determinat tipus de patrimoni etnològic immaterial.

Les investigadores sobre el patrimoni etnològic dels pagesos de l'arròs del marge dret del Baix Ter, per la seva banda, descriuen un panorama anàleg pel que fa al paper dels cultivadors d'aquest cereal en la presa de decisions del programa ambiental del parc. Els pagesos entrevistats en el marc d'aquesta recerca s'oposen al parc natural no pas per la concepció teòrica que implica la protecció del territori, sinó per la forma com s'estan executant a la pràctica les mesures mediambientals. En concret, es queixen de la poca representativitat i capacitat d'acció que se'ls ha atorgat en la presa de decisions del programa ambiental del parc. Perceben un excés d'exaltació dels valors ecològics d'un entorn que ha estat transformat i modelat gràcies a una activitat antròpica centenària, i, per això, reivindiquen un respecte a la seva tasca com a actors socials que històricament han conformat el paisatge que avui es pretén conservar (Bagué *et al.*, 2012: 45).

La gestió de la protecció del medi ambient en zones muntanyoses presenta unes característiques pràcticament calcades. S'obvia que el paisatge d'aquests llocs és el resultat de la interacció de les comunitats humanes assentades històricament en aquests territoris, i que la imatge actual pot ser enganyosa: el retrocés de les activitats agropecuàries contribueix a una reforestació ràpida, però protagonitzada per espècies oportunistes i de creixement ràpid. Oriol Beltran i Ismael Vaccaro així ho han explicat en la seva recerca IPEC sobre els comunals al Pallars Sobirà. Tanmateix, en el cas de les zones protegides del Pirineu, l'oposició a aquestes figures de protecció sembla que és menys acusada, atès que, en general, la substitució de l'activitat ramadera per activitats del sector terciari ha estat més lenta i progressiva, i és assumida com a prou satisfactòria pel gruix de la població local (Beltran i Vaccaro, 2008: 144).

Vistes les tres recerques, creiem que ens trobem en condicions d'objectivar quatre punts

de conflicte comuns que es donen entre els actors de les activitats econòmiques tradicionals i els gestors dels espais naturals protegits: 1) la declaració de zones com a espais protegits respon habitualment a formes de decisió de caràcter centralitzat, de dalt a baix, que s'imposa sense negociació prèvia amb aquells a qui pot perjudicar; 2) un cop definides les entitats de gestió d'aquests espais, s'observa clarament que la representació i la força dels diferents agents és desigual, i sempre va en detriment dels grups que han desenvolupat activitats econòmiques tradicionals; 3) la delimitació d'espais de protecció mediambiental no atén només a criteris de preservació, sinó que, gairebé sempre, en paral·lel ho fa amb els de consum turístic; i 4) s'obvia el coneixement local o aquell que està lligat a la pràctica de determinades activitats econòmiques tradicionals, traduït històricament en unes pràctiques i unes formes de gestió concretes que estan en la base dels valors ambientals que es vol conservar, i en el seu lloc s'imposa una gestió tecnocràtica de la naturalesa.

Plafó explicatiu sobre el fenomen del barraquisme al turó de la Rovira de Barcelona. Els barris de barraques i la memòria dels protagonistes d'aquell període han esdevingut un patrimoni cultural que no es pot desvincular de la història recent de la ciutat de Barcelona. 2012.

RAFEL FOLCH MONCLÚS

Solucions als conflictes o conflictes sense solució?

Aquests exemples d'activitats festives i econòmiques percebudes ja com a patrimoni immaterial per les comunitats implicades posen sobre la taula la naturalesa sovint conflictiva del patrimoni cultural immaterial –més conflictiva que en altres àmbits, ens atrevim a dir– i també les complexes solucions que caldria cercar per fer-les compatibles amb els valors de la societat actual. A hores d'ara sembla difícil, per no dir impossible, considerar algunes pràctiques com a excepció de la regulació específica que els afecta per tal que puguin gaudir de reconeixement i protecció efectiva en llur qualitat d'elements del patrimoni cultural immaterial d'una comunitat determinada. Això sembla clar per al cas del respecte als animals, i força clar per al de les activitats alimentàries. En aquest segon cas, però, caldria disposar d'estudis aprofundits que permetessin explicar de quina manera aquestes activitats s'han mantingut vives fins a l'actualitat sense produir un rebuig generalitzat en els consumidors, les víctimes potencials, en teoria, d'aquestes pràctiques irregulars. Més fàcil hauria de ser la solució per a les activitats tradicionals en espais naturals protegits. Per arribar-hi, abans de res, caldria posar en valor el paper d'aquestes activitats en la configuració i regulació dels paisatges en qüestió, per tal que els agents que les fan possibles siguin reconeguts com a actors positius en la gestió del territori, que els seus coneixements directes sobre la natura siguin tinguts en compte i que la seva opinió sigui escoltada en els òrgans de gestió d'aquests espais. Sembla, no obstant això, que el reconeixement cultural és l'única estació afermada en aquest circuit per recórrer.

Conclusions

La gestió del patrimoni cultural immaterial a Catalunya s'enfronta a grans reptes. El primer i més evident és el de la seva regulació legislativa. La història del que podríem anomenar els seus antecedents legislatius mostra que la consideració que ha rebut aquest patrimoni ha estat molt desigual segons l'àmbit concret de què es tracti. Així, mentre el patrimoni festiu ha estat àmpliament legislat i protegit, altres elements, com ara les activitats econòmiques tradicionals,

han quedat completament al descobert, de manera que s'ha contribuït al seu retrocés, marginalització i, en alguns casos, extinció. A Catalunya, en l'actualitat s'estan donant passos per corregir aquesta situació. Caldria, en aquest sentit, prendre consciència de la importància que té el patrimoni cultural immaterial per a la cohesió i la participació social, i, per això, com és de necessari disposar d'una regulació adequada que en permeti una protecció i gestió efectives. No cal perdre de vista, però, les peculiaritats inherents al patrimoni immaterial, com ara el seu dinamisme i la importància determinant de les persones a títol individual i dels col·lectius que el fan possible. Caldria revisar també la relació per la qual el patrimoni immaterial resulta d'una derivació directa de la cultura popular i/o tradicional, especialment d'aquella que no qüestiona l'esquema de l'estructura social actual ni les relacions de poder dominants o que, tal vegada, com hem vist ens casos exposats anteriorment, aquella que no representa un obstacle per a les dinàmiques i els interessos econòmics actuals del mercat.

Així doncs, una transposició directa de les mesures legislatives aplicades als béns materials seria inadequada, tal com ho indiquen la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial o el Pla Nacional per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial dissenyat per l'Estat espanyol amb participació de la Generalitat de Catalunya. El nostre país té a les seves mans, en aquest sentit, l'oportunitat única de dissenyar una llei de protecció del patrimoni cultural que equipari el patrimoni immaterial amb els altres camps del patrimoni i que, alhora, respecti i potenciï les seves singularitats inherents. ■

BIBLIOGRAFIA

- Alegret, J. L.; Maymí, J.; Serra, C.** (2005) *Un vi viu: el vi de pagès de Calonge i Vall-llobrega*. Calonge: Fundació Remença XXI.
- Aleixandri, L.; Garrido, A.; Fernández, N.** (2011a) *La subhasta cantada de Montgat. Documentar la comercialització tradicional del peix*. Memòria final de la recerca homònima realitzada en el marc de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya [inèdit].
- Aleixandri Garcia, L.; Fernández Lobet, N.** (2011b) «La subhasta "cantada" de Montgat: documentar la comercialització del peix». *Argo. Revista del patrimoni i la cultura marítima*, núm. 10, p. 46-47.
- Andreu, Agustí** (2010) La institucionalització del patrimoni etnològic en les lleis de patrimoni cultural de l'Estat espanyol i de les Comunitats Autònomes: problemes de definició i classificació. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. <http://scur.cat/8MEBJ3> [Consulta: 29 d'abril de 2014].
- Bagué, E.; Cardona, L.; Julià, D.** (2012) *Estudi del patrimoni etnològic dels pagesos de l'arròs del marge dret del Baix Ter*. Memòria final de la recerca homònima becaada pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya [inèdit].
- Bagué, E.; Cardona, L.; Julià, D.** (2013) «Breu retrat del patrimoni arrossaire del marge dret del Baix Ter». *Caramella: revista de música i de cultura popular*, núm. 29, p. 41-43.
- Beltran, O.; Vaccaro, I.** (2008) «Els comunals al Pallars Sobirà. Els usos tradicionals de muntanya en el marc dels espais naturals protegits». *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 33, p. 142-149. <http://www.raco.cat/index.php/RevistaEtnologia/article/view/122992/170737> [consulta: 10.12.2013].
- Carbonell, E.** (2010) «Patrimoni marítim i usos socials de la platja de Sant Pol de Mar». *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 35, p. 230-233. <http://www.raco.cat/index.php/RevistaEtnologia/article/view/185932/239320> [consulta: 30.10.2013].
- Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial. París, 17 d'octubre de 2003** (2010). Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. http://www20.gencat.cat/docs/CulturaDepartament/CPCPTC/09_Arees_dactuacio/Publicacions/Publicacions_Estatics/SD_Convencio_salvaguarda.pdf [consulta: 14.10.2013].
- Convenció sobre la protecció del patrimoni mundial, cultural i natural** (2007). Barcelona: Centre UNESCO de Catalunya (Instruments Normatius de la UNESCO; 3).
- Declaración de México sobre las políticas culturales. Conferencia mundial sobre las políticas culturales. México D.F., 26 de julio - 6 de agosto de 1982.** http://portal.unesco.org/culture/es/files/35197/11919413801-mexico_sp.pdf/mexico_sp.pdf [consulta: 30.10.2013].
- Directrius de contingut per als catàlegs de béns protegits i plans especials de protecció.** Març de 2013. Barcelona: Departament de Territori i Sostenibilitat i Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. <http://ves.cat/izw> [consulta: 05.09.2013].
- Jacobs, M.** (2012) «Roses and thorns. Intangible cultural heritage, economic development and safeguarding: the challenge of sustainability». A: *Col·loqui Patrimoni Cultural Immaterial i Desenvolupament Sostenible*. Barcelona, juliol de 2012.
- Legislació sobre patrimoni cultural** (2004). Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Legislació Temàtica; 7).
- Mallarach, Josep Maria; Comas, Eulàlia; De Armas, Alberto.** *El patrimoni immaterial: valors culturals i espirituals. Manual para su incorporación en las áreas protegidas* (2012). Madrid, Europarc-España i Ed. Fundación Fernando González Bernáldez (Serie de manuales Europarc-España; 10). <http://www.europarc.org/uploaded/documents/1132.pdf> [consulta: 10.12.2013].
- Marcos Arévalo, J.** (2010) «El patrimonio como representación colectiva. La intangibilidad de los bienes culturales». *Gazeta de Antropología*, núm. 26 (1) (Granada: Universidad de Granada). <http://hdl.handle.net/10481/6799> [consulta: 30.10.2013].
- Serra Monté, A. (dir.); Galiano i Baldomà, C. (coord.)** (2013) *Directrius de contingut per als catàlegs de béns protegits i plans especials de protecció*. Barcelona, Departaments de Cultura i de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya. http://www20.gencat.cat/docs/ptop/Home/Departament/Normativa%20i%20documentacio/Documentacio/Territori_mobilitat/Urbanisme/documentacio%20tecnica/Directrius%20catalegs%20de%20bens%20i%20PEP/criteris_cataleg_bens_complet_15_3_13.pdf [consulta: 10.12.2013].
- UNESCO** (1989). *Actas de la Conferencia General. 25ª reunión. París, 17 de Octubre - 16 de Noviembre de 1989*, p. 246. <http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000846/084696Sb.pdf> [consulta: 18.11.2013].
- Vendrell Simón, B.** (2012) «El bon mariner, mirant la lluna, ja sap son quefer». Pesca, coneixement ecològic tradicional i patrimoni alització de la natura a les Illes Medes». *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 38, p. 228-231. <http://issuu.com/catalanarts/docs/etnologia38> [consulta: 10.12.2013].